

Եւ որպէս զի մեծամ Իմաստութեամբ, Լաու-
(թեամբ
Քանդակել տըւած եմ, հին սովորութեամբ ճաւա-
(տարիմ,
Պալատիս պատերում վրամ Իմաստեոց առածմերմ,
Դեռատի մ'իմեպէս ծերոց իւրհորդներում հետեւի:
Կատեմ շողոքորթմերմ, և թէ քարի չլլայի
Կըտրել կու տայի զուցէ ամոմց լիզումերմ:
Քաղցըր եմ, և կ'արգելեմ, ըսպառնալեօք խիստ
(պատեոց,

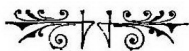
Խեղճել իզական սեռնիմ աղջիկ զակըմերմ:
Կըրբամիտ եմ, զհետեմ խըմծորհնիմ մը թըզուկ
Պատուատել վարդի վըրայ, ըստ ըմական օրիմաց,
Կը զարմեմ զանգամ արուեստական գործիմերմ,
Կը կարգամ ջուրի պէս, սիրոյ հրգիւս զիմեմ:
Քաջ եմ, բայց ոչ մըմսն սարսափելի թիմուրիմ,
Սըմտի փառաց սիրով և կամ արիւն թափելու,
Այլ իյնալու համար անհղ որոտըմդոստ մայթիմով
Տափաքիթ Մոմկոյիմ կամ ամաստուած Բուսիմ
(վրայ,
Եթէ Միջնիմ տէրութեամ վրայ յամղըզիմ յարծրելի:
Գիտում եմ, զիտեմ ծէսեր և օրիմաց, մատեաններ:
Բարեպաշտ եմ, կը յարգեմ կառատեաններում մէջ
(իրեմց
Քոմկ-Յիի բոժումներմ, ինչպէս քուրմեր Ֆոյի:
Յիսում ալ կը պաշտպանեմ, սա մոր Աստուածմ'
(որ ծըմաւ

Կոյսէ մ' և կ'ուզէ որ մարդ մըմամբ սիրէ:
Արդար եմ, կը պահանջեմ որ հիմնելու ժամանակ
Բոլոր ցամած ցորեմն երկրագործիմ տումն երթայ-
Վերջապէս, կայսըր մ' եմ մեծ, Իմաստում և բարի,
Եւ ամոմս օրհմըւած է ամէմ օդ ծըծողէ
Երկմայիմ Տէրութեամ մէջ՝ արեւելքէմ արեւմուտք:
Եւ հիմայ, ո՛ր զուեմ, որու արգասաւոր բեղմութիւն
Կը շնորհէ մեզի ըրերիմ, կու տայ ցորեմ, կու
(տայ թէյ,

Ո՛վ երկեր մայրեմի, ուր որ ամէմ արարած
Կը փըմտուէ իւր կեանք և հոսակ կը գրտուէ իր գե-
(րեզմամ,
Եւ որ երկրիս մէջ ամէմ քամի պատմատմ, ար-
(դիւմքն ես,
Ըսէ, ի՞նչ իմ բոլոր ըրածմերէս պիտի մնայ:
Պատասխ սմ տուր, ասոր համար հրաշքի՝ կը սպա-
(սես»:

Բայց արօրմ արգելքի մ' համդիպելով այմ ատեմ,
Քանկ-Հի՛ աւելի մեծ շամքով մը հողը փորեց,
Եւ անհ մեռելի գլուխ մ' էր որ գիտեմն ղուրս
իյաւ:

Թրգմ. Հ. ԱՐՄԵՆ ԴԱՅԵՆԵԱՆ

ԵՐԿՈՒ ԽՕՄԻ «ԲԻԻԲԱՆ»

ՄԷԿ ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆԻ ՄԱՍԻՆ

«ԲԻԻԻ»-ի (թիւ 20, էջ 307) մէջ կը
կարգանք գրախօսական մը, եթէ կարելի է
այս անուամբ կոչել, մեր ձեռն գրախօս-
ական բաժնի ԲԻԻԻ-ի հատորիկի պա-
րունակամ՝ Ֆրանսուա Գորէի «Հնկումը»
և «Դարգմաններուն գործադուր» ընթերցանող
Թարգմանութեան մասին, որ մօտ օրերս լոյս
տեսաւ մեր տպարանէն, և որ արդէն ծանօթ
է Բազմաշէկի ընթերցողաց: Յօդուածը —
որուն չէր արժեք պատասխանել՝ եթէ ինչ
ինչ փափակ նկատումներ չստիպէին զմեզ
— բանիւ է չորս ու կէս սին, որուն երկուք
ու կէս սիններուն մէջ՝ ուրիշ բան չենք գտ-
նիր, բայց արդէն ամէն Թարգմանչի ծանօթ
և հազար անգամ ծածմուած խղիղներ, թէ
պէտք է Թարգմանիչը լաւ հասկընայ հեղի-
նակը իր քննարկին մէջ, և անոր ոգին իշխա-
ցունէ... Վասն զի գրագետին որ իր միտին
(ներէ՛, ընթերցող, այս ուսմիկ բացատրու-
թիւնը կրկնելու) զանկընէրուն չափ ոչ թերեւ
աւելի կը տիրէ իր միտքին (գեղեցիկ լեզու)
զանկները, չկայ գուցէ աւելի մեծ ստեղծ ու
ցաւ քան այն՝ երբ նա կը տեսնէ այդ մտքի
հարազատներուն մտքը՝ այս կամ այն եղա-
նակաւ (այս բառին մէջ գրաբարի աղտոտու-
թիւն կայ): Գեշ քարգմանիչ մը՝ անխառն
մը, ռճարագործ մըն է հեղինակին նկատմամբ:
Եթէ այդպէս, հապա կ'ընչ պիտի կոչենք գէշ
ընդագատ մը: Այդ ոճով գրուած երկայն
յառաջաբանէ մը հաջը կ'անցնի մեր Թարգ-
մանութեան:

Թէ մենք լաւ հասկըցե՛ր ենք հեղինակը
իր քննարկին մէջ, և անոր ոգին իրացուցած
և այնպէս արտայայտած՝ ըստ տանիւն մեր
աշխարհաբար լեզուին, և մեր չափաւոր կա-
րողութեան, կը թողունք վճռել տաղաչա-
փութեան ու Թարգմանութեան արուեստին
սեղեակ մարերու. վասն զի մեր ընդագա-

աբ՝ կը թուի թէ իր քննած նիւթին տւերը
չէ: Իսկ մենք աւելորդ չենք համարիր յիշատակել այս առթիւ մեր նոյն զբոյժ մասին
Արմէնիա (թիւ 75, ապրիլ 29) լրագրի մէջ
գրուած գրախօսականէն բաւի մը տող, ցուցնելու համար պարզ թէ որչափ զանազանութիւն կայ Արեւելիք ու Արեւմուտքի, Ասիոյ
ու Եւրոպայի մէջ, զանց բնիկով համեմատու
թեան համար՝ ուրիշ ծանօթ ու անծանօթ
անձերէ եկած շնորհատուութիւններ:

Արմենիա՝ Գորեի երկրին մօտիկ ու անոր
օդը ծծող լեռերժը կը գրէ. Ֆրանսական Ա-
կադեմիայի անդամ Է. անտառնի բանաստեղծ
Ֆրանսուա Գորեի սրտաշարժ վեպիկներէն
յիշեալ երկոյքը հայերէն աշխարհաբար լե-
զոնով ռոմանտիկ թարգմանած է Հ. Ղա-
սիկեանը: Մտանադնները նոյնայնքս լին ու-
րով թարգմանիչը ազատ մնացած է յանգե-
լոս կաշկանդումներէն և ասելի յաջողու-
մէին ունեցած է հաւատարմութեամբ թարգ-
մանելու հեղինակին գլումները... Յաւալի
է որ Արմենիայի գրախօսն ալ չէ Հասկցած
հաւատարմութիւն բառին իմաստը, ինչ մտղով
որ իմացեր է մեր ճինադատը, Մաչկաբացի
կարօն, որ կը գրէ.

Հ. Ղազարկեանի իրր քարգմանելի առաջին արծանիքը պիտի ըլլար հաստատուիմ մնալ հեղինակին այդ արծանիքին (Գորբէին գեղեցիկ սասանաւորները գեղեցիկ թարգմանելով)։ Դժբաղդաբար այդ յաշտոտարիւնը լէ կըցած ունեննալ երբեք։ Բաց ի մեր քննադատուն՝ ամէն մարդու ծանօթ է, որ թարգմանութիւն մը՝ որչափ ալ գեղեցիկ ըլլայ, գրեթէ անկարելի, կամ խիստ հազարազիտ բան է որ իր բնագրին բոլոր գեղեցիկութիւններն ունենայ, մինչև անգամ կան ալ զրքեր՝ զորոնք թարգմանելը անկարելի է։ Բազրատունին (Մշ-ւ. էջ 9) կ'ըսէ... Բազում անգամ որ ինչ գեղեցիկն է և սքանչելի ի լեզուի միտում, յայդ լեզու համեայ՝ ոչ զնոյն տոկոս չընալ կերպաւ։ Բանաց յանձին երևեցողացանէ, ոչ գիտեմ ի քարգմանեռքեանն յանցանաց, երբ յազգին է ի քարատառոյն իմանառքերենէ։ Եթէ ուրեմն անհրապեղա է որ թարգմանութիւնն մը միշտ նուազ գեղեցիկ ըլլայ իր բնագրէն՝ թէ է ի գրի։ Ճաշտուալ գիպիցի, զարծնալ, եթէ այլ

Թարգմանուած լեզուն ալ ըլլայ մեր աշխարհաբարբին պէս անկատար ու քմահաճոյ կանոններով լեզու մը, չափազանցութիւն չէ՞ բնագրին բոլոր գեղեցկութիւնները՝ այդ անկատար լեզուով կատարուած թարգմանու թեան մէջ պահանջլիւր Բայը եթէ կարելի էր բնագրին լեզ գեղեցիկ թարգմանել մեր աշխարհաբարբին տարուող մենք չենք յաջողած, ինչու մեր ցննադատը՝ փոխանակ օգին մէջ վարդապետելու, չէ՞ թարգմաներ գէթ քանի մը տող, որով մենք ալ հասկընայինք ու սորովէնք այդ մեզի անծանօթ ու մեր ցննադատին ծանօթ չնաշխարհիկ արուեստը ։ Անորդաշնակ է, անկշիռ է ըսել անցնիլը յետ գիրքի է ։

Նախ իր ընտրած չափին, ինքն է խօսողը, — քառերակյան չափը — աշխարհաբարի չէ կրցած տալ այն սահմանափակելը որով անկիա փայլած է գրաբարի մէջ, Բազրասաններէնքոն և Հիշարմիզներոն գրչին տակ ։

Կը հարցընհնը. ի՞նչ չափ պէտք էինք ընտրել. չէ՞ որ Բագրատունիներն ու Հիւր-միւզներն՝ նոյն աղեքսանդրեան ըստած չափով զրուած ըրթթուածնեն՝ մեր ընտրած չափով թարգմաներ են: Բացէք ձեռն ձեռն՝ Եւրոպէականացի գրքը, ուր Բագրատունին՝ թողլով յոյն և իտալ. լեզուէ թարգմանածները, Գոթոլիա, Ռիտանիկ, Միւհրապատ, իրիգնի, Ալգիրա և Միւսպէ գազգ. ողբերգութիւնները՝ թատերական չափով թարգմանած է: (Թէ ի՞նչպէս պէտք է ընտրել չափ մը՝ ըրթթուած մը թարգմանելու տեսն, տես Մշակ. էջ 10—12. և թէ ի՞նչ գեղեցկութիւն ունի թատերական կամ հայկական չափը, կարգացէք նոյն գրքին յառաջաբանը): Զափազանցութիւն չէ՞, նոյնպէս, Պր. քննապատ, Բագրատունիներու և Հիւր-միւզներու զրէն ելած, և զբաժար լեզուով զրուած ոտանաւորաց սահունութիւնը՝ այնպիսի լեզուի մը մէջ պահանջելը որ զուրկ է բոլորովին զբաժարի գեղեցիկ ձևերէն, ու՛ճերէն և կերպ կերպ յետևողութիւններէն:

Բայց մեզ կը յիշուի որ ոչ այնչափ մեր աշխարհաբար լեզուին տնկատարութիւնն է, որ մեր թարգմանութիւնը այդչափ գէշ գտնել

կու տայ Կարօյին, որքան անշուշտ իրեն կարծուած հմտութիւնը մեր տաղաշափու-
թեան արուեստին վրայօք. վասն զի իրեն
գրած տողերէն այն հետեանքը կը հաննը
թէ ինքը հասկըցած անգամ չէ այն արուես-
տը զոր մենք գործածեր ենք: Ըսածնիս
պարզենք:

Կշռարեան և ներդաշնակութեան դեմ,
կ'ըսէ, բազմաթիւ ռաիթեր (մեղայ, մեղայ)
կան իր տողերուն մէջ: Ճշմարիտ բանաւ-
տեղծ մը չի կրնար գրել կամ քարգմանել,
օրինակի համար, հետեւեալներուն նման
տողեր.

ձաղուըմէ սկսեալ ամէն օր կիրակի կը բլռնիմք...

Պր. քննադատ, ինչորեմ ցուցէք այս տո-
ղին մէջ ո՞րն է կշռութեան և ներդաշնակու-
թեան գէմ ո՞նիբը. գէթ ես ինքզինքս շատ
երջանիկ պիտի համարէի, եթէ հետորինիս
ամէն տողերը այս տողին պէս շեշտաւոր և
ներդաշնակ ըլլային: Հայերէն տաղաշափու-
թեան վանկերուն, շեշտերուն, անդամատու-
թեանց, հանգստից և ընթերցման և այլ
մանրամասն կանոնաց բիշ շատ տեղեկու-
թիւն ունեցող անձ մը, ինչպիսի կ'երևցնէր
ինքզինքնիդ՝ պր. քննադատ, շատ տարբեր
կերպով դատաստան պիտի ընէր մեր այս
տողերուն վրայ. իսկ եթէ ձեր տեղեկութիւնը
շատ չափաւոր է, խորհուրդ կու տայի ձեզ՝
ուրիշ անգամ դարձեալ այսպիսի գրախօսու-
թիւն մ'ընելու յառաջ՝ դիմել հետեւեալ աղ-
բիւրներուն, որոցմէ մեծ օգուտ պիտի քա-
ղէք. որք են, Մշակականաց յառաջարանը,
Ճշակը ողբերգութեանց գրքին Չեկոչցումն,
Բազմատունայն Գաղղ. քերականութիւնը
(յէջ 544-582), Հիւրմիւզեանի Առաջնե
տաղաշափութիւնը, և այլն: Սակայն առ ժամ
սկսինք միասին քննադատել.

1
ձաղուըմէ / սկսեալ ամէն օր կիրակի /

կը բլռնիմք...

անգամները՝ բաժնենք գծիկներով ի դիւրու-
թիւն ձեզ: Ուրեմն, պր. քննադատ, շեշ-
տաւոր են անգամատութիւնները թէ ոչ,
բնական են շեշտերը թէ ոչ. դուք ինչպէս

կը խօսիք. կ'ըսէք վաղորդեն սկսեալ թէ
մեզի և ամէն հայու պէս վաղորդեն՝ սկսեալ,
ամէն օր, թէ ամէն օր, կիրակի կը բլռ-
նենք, թէ կիրակի կը բլռնենք... Ուրեմն
ի՞նչ է այս տողին գործած ռաիթը: Գանք
երկրորդին.

Ես շատ / կը տանջուի: Խուցը վաճակ /
է մեզ համար...

Այս տողին ռաիթը ո՞րն է. շեշտերը անբնա-
կան են, թէ վերջակէտը զձեզ կը խրտեցնէ.
Հանգստեալ եղէք, բացէք Մշակականը. էջ 19.
5 ծան.... Անդալց տաղից մերոց հետա-
նին մերք սաստիկ շեշտիւ, ոչ յաջորդ
բանն հարկաւ կապեալ է ընդ առաջնոյն.
մերք չսփառող իմ շեշտիւ բնական ար-
տասանութեան առաջնոյն ընդ յաջորդին. և
մերք առջ իմ հաւգրատիւ իմաստից, որ
մասնաւոր յաճախ պատահէ յետ կերպորդ
անգամայն քառանգաւ տաղից. ուրեմն ճիշդ
է հանգստաւ, թէ ոչ: Գանք երկրորդին.

Ձեռք / բը ծալլ / որ այն ատեն / իմամայ.

Ո՞ր է այս տողին գործած ռաիթը. ի՞նչ կայ
մէջը ներդաշնակութեան կամ կշռութեան
հակառակ. արդեօք ձեզի տարօրինակ բան
կ'երևի չ գրով վերջացած վանկը յաջորդ
անգամին անցնիլը. այլայլելու պէտք չկայ.
բացէք Գաղղ. քերականութիւնը (էջ 560.
ծան. 1. մինչև 564 էջ). կամ տարուոյս
Բազմաշափութիւնը Ապրիլի տարածականը, և յոյն
և լատին հատածի մասին գրուածին ալ աչք
մը առէք, կ'արժէ գիտնալ: Բայց առաջ
երթանք.

Տեսայ կի / ձըս կըծկած / ձըստած խոցիմ /
մէկ ամիկսմ:

Ո՞ր են այս տողին մէջ խիճերն ու խոր-
տոտրտոտքիւններն՝ որ զձեզ պր. քննա-
դատ, այնքան աշխարհեցոցեր են: Ո՞ր այս
և վերի տողերուն մէջ՝ անխառնութեան
ոտանաւորի ամենէն առաջնակարգ պայման-
ներուն դեմ, զորս ձեզմէ գատ, ապահով
եմ, ո՞չ որ կարող է գտնել: Առաջ երթանք.

Միմէ պառաւ / կիմս քաճ ըսաւ / համարտ ու գրե /
թէ ամբլկոտ.

պր. քննադատ, իսկ էք դրեր ձեր գրախօսա-
կանին մէջ. իսկ չէ, վնձ է մեր գրածը. բայց

ձգենք այդ սխալը. ուրեմն ձրն է այս սողին եղեանը, ձր խիձ և կոշկոռ: Կարելի է գրեթե բառեն խրսեք էջ. բայց եթէ կարգացած ըլլայիք Բագրատունւոյն Զարգացեցող Համար դրած Հմտաքերականութեան 619 իջի 1365 թիւ հատուածը, կամ Զարեքի Առգանուրեան գլուխը, մեղի իրաւունք պիտի տայիք: Անցնինք յաջորդին, կը տեսնէք որ սող մըն ալ զանց չեմ ընել:

Գիտի՛մ / թէ սպամութիւմ / մ'է, և ամէնք իս / զատապարտեմ . . .

Այս սողին մէջ ևս սխալ մ'ըբեր էք պր. քննադատ. իսկ էջ գրեք. իսկ չէ, իս է. — փնտոնեք նայինք ասոր ալ ռձիրք. ես չեմ տի, անդամատոթթեան պիտի մը չեմ տեսնել. արդեօք չամենք ին չ գրն է: Եթէ այդպէս է, ունիք արդեօք Հոմերի Իլիական մը, բացէք 8րդ էջը, կարդացէք 225րդ սողը. Լեղեղուկասիրտ. 17րդ էջ, 573րդ սող. . . . Լամբերտիլը: Ունիք Միլտոն մը. բացէք 19րդ էջ, 671րդ սող. . . . Ի նաշք ուի ծիւծ: Ունիք Հայկ դիցազն գիրքը. բացէք 160րդ էջ, առաջին սող. . . . բարձունք տարաբաշտ. 164րդ էջ, 548րդ սող. . . . պզգոյ Լողրոց. անկից չորս սող վար. . . միկոնեղք Լաշտեք. այս օրինակները մենք կրնայինք յանհունս երկարել, եթէ տեղոյ սղութիւնը չկատարէ մեր ձեռքը: Հասկըցանք ուրեմն այս սողին ոճերն ալ. անցնինք յաջորդին:

Եւ բացակայ / սիրիւլոյմ / վրայ 'ստ կարել քի՛ն / խօսելով .

Այս սողին ռձիրք ես ալ կը զգամ. վրայ 'ստ ձեռն է՝ որ սարսափեցուցեք է մեր քննադատը. բայց արդեօք տաղաչափութեան օրէնքը թայլ կու տար որ իրեն ուզածին պէս վրայ ըստ ընէի: Լեցեք տաղաչափութեան մեծ վարժապետին՝ Բագրատունւոյն, պր. քննադատ, որուն զուք ալ գլուխ կը ծռէք. (Պարզ. Բեր. էջ 552). Եւսիարդոյրեանք ընդ, ըստ աղիւն, յորժամ առաջի կամ զինի ունեցիկն չայնաւոր. որպէս. Զի 'նը փե. սայիդ. . 'նը առաջ նորա. . Դարձնալ ասեմք 'սպանառակլիւ. . 'Ստարաբլուեման. Ես

կարող էի նոյն իսկ երրորդական շատ լեզուներէ յանդուգն զեղչմանց ձեռք մէջ բերել հոս, բայց intelligenti pauca.

Ահա ուրեմն ասոնք են մեր քննադատին՝ մեր Հատորիկէն բերած սողերը, որոնց մէջ կշռութեան և եկրագնակութեան դեմ բազմաթիւ ռձիրքն կան եղեր. և ձշմարիտ րա. նաստեղծ մը չի կրնար գրել կամ բարգ. մանկեղ եղեր այսպիսի սողեր: Մենք զմեզ բանաստեղծ հոշակելու յաւակնութիւնը չունինք. հազիւ թէ երկրպագութեամբ կը համարձակինք ըսել միայն որ քիչ շատ սիրող ենք բանաստեղծութեան, և քիչ շատ ալ ուսումնասիրած Բագրատունիներու, Հիւրմիւլներու և Ալեքսանդրու անմահ գործերը. և մեր այդ ռձիրագործ սողերուն օրէնքները՝ ստրկած ենք նոյն մեծ վարպետներէն:

Վերջապէս, կ'ըսէ մեր քննադատը, բնա՛ն հեշտին գրուածք մը: Ամեն վայրկեան խիձեր ոչ խորտաշարտաշիւններ կը սայրա. քեցնեն խեղձ ռոտանաշար (քննադատը), միւն, վերջը անիրաւունք (?) իր ամենէն աւաքեակարգ պայմաններուն դեմ. «*Risumne teneatis?*» Լեզուս ալ, գրաբարի աղտառութիւններէն (ինչ ազնիւ բացատրութիւն) մաքրուած չէ բոլորովին, կը շարունակէ Մալիարացին, մանաւանդ սահմանա. կանի կը ի պարագան որ աշխարհաբար գրաբարէն զատող ամենէն հիմնական պայմաններէն մէկն է, նկատողութեան չէ առնուած միշտ: Աղէկ որ միշտ կ'ըսէք. ուրեմն դիտելով և գգուելով մեծ մը և կարեւոր տեղերը դրած ենք. կ'ազէ՛ք որ մեր թարգմանութիւնը կը իր ներով լեցընէինք: Մենք Համոզուած ենք, որ աշխարհաբար ստանալորի լեզուն ալ՝ պէտք է արձակէ բարձր ըլլայ, ազատութիւններ ունենայ, ինչպէս ունի գրաբարին ստանալորը իր արձակին վրայ յանդուգն յետառաջութիւններ, նախ. պիտեմք զեղչումներ կամ աւելաբարութիւններ. ինչպէս ունին նաև երրորդական լեզուներ: Տանպի, Բեղարդայի, Լեոբարտի, Մոնդիի, Մանժոնիի, Կոնտենցիոյի, Գաւր. տուչիի ոտանաւորաց լեզուն՝ նոյն է արձակի լեզուին հետ. կամ Շէքսպիրի, Միլտոնի, Լորտ Պայրընի, Թոմաս Մուրի,

Շիլլերի, Կեօթի ոտանաւորները՝ արձակի՜ն լիցուով գրուած են: Գաղղիական լիցուի ու տանաւորն անգամ, Հանդերձ իր բոլոր կաշկանդումներով, աւելի բարձր չէ՞ արձակէն: Եթէ ուրեմն մեր կը տափակ մասնիկը երբեմն զեղչենք՝ ներշնչանալովմեան համար, առանց իմաստի միութիւն տալու, արդեօք կը մեղաշննե՞ր:

Յետոյ, այն տեսակ բացատրութիւններ կան, կ'ըսէ, որոնք ճշտօրէն են հայերէնը չլսիք:

Կը տաւի թաց ծրարիմ մերքեւ երկու տակ եղած...

Մալկարացի Կարօն (որ պէտք էր առանց դիմակի երեւել գրական հրապարակին վրայ) եթէ վստահ էր իր ըսածներուն) ինծի կ'երևի թէ գաւառացի մըն է. մենք ես՝ թէպէտ վենետիկը մեզի երկրորդ Հայրենիք վարձած է, բայց գաւառի գաւակ ենք. արդ ի՞նչ բանի համար Բիշարակը մասնաւոր խնամքով գաւառական բառեր, ոճեր կը զետեղէ իր էջերուն մէջ, որ լաւ կ'ընէ, պարզ տեղ լեցընելու համար, թէ՛ որպէս զի նորակազմ լեզուին ոգտուի անիւրջ, ինչպէս որ մեր ռաւառիկ լեզուն օգտուել է երբեմն իր այլ և այլ գաւառականներու ոճերէն ու բառերէն: Եւ եթէ նա իրաւունք կ'ունենայ գաւառական գութնուածքներ գործածել, ես ինչո՞ւ չստենանամ իմ գաւառին ոճը գործածելու, որ ձիշդ գաղղ. բացատրութեան կը համապատասխանէ և որ Հայերէն է և մեր բառադրոց մէջ կը գտնուի: Անցնինք յաջորդին:

Մեր մարդն էս, վարպետ ծած...

Այս իմաստին՝ զոր պէտք էր ամբողջ գրել՝ գաղղիերէնն է

«Père Jean, êtes-vous notre homme?».

և մեր թարգմանութիւնն է.

«Մեր մարդն էս, վարպետ ծած, յամօքն կ'առնու՞ն»:

Վարպետ Ժանի ընկերները կու գան կ'ըսեն իրեն, թէ այսպէս այսպէս խեղճ դիրքի մէջ ենք, ու զբեզ ընտրեցինք՝ մէջերնէս ամենէն տարեցը՝ որ երթաւ իմացընէս գործատիրոջ մեր վիճակը. և յետոյ կը հարցընեն. Père Jean, êtes-vous notre homme? մենք

կը հասկընանք. մեր մարդն էս, այսինքն յանձն կ'առնուի երթալ ռաածնիս գործատիրոջ բակու. մենք իմաստը լրացընելու համար գրինք նաև յանձն կ'առնուի բառերն. բայց եթէ գրածնիս Հայերէնն չէ, պէտք էր մեր ընտրատու իրեն բուն Հայերէնով թարգմանել այդ տողը: Անցնինք յաջորդին.

Բայց զիտցիր որ ամօքն ուզած գին գիս կը խեղդէ...

Գաղղիերէնն է.

Mais sachez que le prix qu'ils demandent m'égorge.

Egorger բայը կը նշանակէ առաջին նշանակութեամբ փողոտել, զենոշ, սպանանել, իսկ փոխաբ. խեղդել, կործանել, տարապաշտան գինս պահանջել (յիշաւորաց պանդոկի) (տես Նշշշ էջ 443): Ուրեմն փոխաբ. գործածուած է հոս égorger բայը. արդ ինչպէս պէտք էինք թարգմանել. չենք ըսեր Հայերէնի մէջ պարտքի տակ կը խեղդախմ. — Կալեալ գնա խեղդէր, և ասեր. հատն ինձ զոր պարտիսը (Մտթ. ԺԲ. 28): Եթէ ունիք Երուսաղեմի Համաբարբառը, կամ Հայկազեան բազմաբայը, նայեցէք թէ ո՞րչափ փախաբ. առումներով գործածուած է խեղդել բայը: Արդեօք կ'ուզէ՞ք որ պոչուկ կամ պոչուկը բառերէն մին գործածէինք. որն որ գուցէ նախընթացին բաղդին պիտի արծաշատար:

Յետոյ առաջ կը տանի.

Այս բերտքիւններուն ջանկը ես կրնայի անպայման երկարել: Շատ շնորհակալ ենք, որ չերկարելու ազնուութիւնն ունեցեր էք: Թարգմանիչն իր յառաջաբանին մէջ խօսելով Աղամեանի քարգմանած Գարբնիստիւն վրայ, թագմաթիւս սխալներ ուզած է մատնանիշ ընել հոն: Չէ ուզած մատնանիշ ընել՝ ըսել անցնելով. և ինչպէս բաժն է հոն, ոչ եթէ Աղամեանի վարկը կոտորելու համար, զի ամէն մարդ գիտէ որ Աղամեան թարգմանիչն չէ, այլ պարզ իմացընելու համար թէ Աղամեանի գործը ծանօթ էր իրեն, ինչպէս ամէն թարգմանիչ կ'ընէ (կարգացէք Ինքնի յառաջաբանը, Գրքիւնի նախադրութիւնը):

Անկեց ետք շատ անշնորհ բան մըն է իրեն համար որ իր քարգմանութեան մէջ

այ վիտան ոչ սակաւ սխալներ գործեր մեկիկ մեկիկ մատնանիչ ընել՝ երկար ու աւելորդ կ'ըլլար:

Շատ երախտապարտ պիտի ըլլայինք մեր շնորհալի քննադատին եթէ այդ վիտացող սխալներէն քանի մը հատ մատնանիչ ընէր, և աւելորդ ալ չէր ըլլար, վասն զի թերևս այն առթիւ մեր բնութիւններն ինքն ալ օգուտ մը բաղէր:

Բայց, սիրելի ընթերցող, քիչ մըն ալ համբերէ. լսենք դեռ.

Թարգմանի հաստատարման քաղափարն իր կողմէն շատ սխալ հասկցռած ըլլալ կը թոշի: Հեղինակ մը օտար լեզուի թաղ առ բառ չի փոխադրոյի, ասանց ծիւծաղելի ու անուսանարկիչ անհաստատարման մը ենթարկելու: Հ. Ղազարիկունի քարգմանեռքեան մէջ՝ «նա է սակայն խեղճ Ֆրանսոսա Գորթ բանաստեղծին պարագան:

Ուրեմն մեր նախնիք ալ որ Աստուածաշունչը բառ առ բառ թարգմանիք են, և որ բոլոր աշխարհէ թագուհի թարգմանութեանց կոչուած է՝ զայն ծիծաղելի և անուսանարկիչ անհաստատարման ենթարկելու են. նոյնպէս Բագրատունիին որ այնքան հրաշակերտներ թարգմանած է բառ առ բառ այլ և այլ լեզուներէ, և որոնց վրայ կը հիանան եւրոպացիք անգամ, և Բագրատունւոյն փառքը այդ ճշգրտութեան վրայ կայացած է, զանոնք ծիծաղելի և անուսանարկիչ անհաստատարման ենթարկելով է:

Թէ ինչպէս պէտք է ընել թարգմանութիւն մը՝ լաւ կ'ըլլար որ Ստաւէ՛ Բագրատունւոյն թարգմանած Արեւիկայի Բանաստեղծին գրքին յառաջաբանին աչք մը տայիք, նոյնպէս իլիականի յառաջաբանին, և Մշակականաց Գրէ՛ լիլին՝ Երանէի ք մեզ... պարբերութեան սկսեալ մինչև 12րդ լիլին... Ի թարգմանեռքեան հատուածը ուշի ուշով կարգայիք:

Բայց մեր քննադատը դեռ կը խօսի. «Գրական արտադրութիւն մը՝ լեզուէ մը ոտիչ լեզու փոխադրել, — ո՛չ թէ բառական քարգմանութիւնն ընել, — ամենափափոքի ու զոռարիս գործ է: Այդ համարձակութիւնը՝ մեծ գրական գաղափարն տէր վարպետները

կամ նոյն իսկ տաղանդի տէր հեղինակներն ունեցած են օտար գրականութիւններուն մէջ:

Բայց զուր մեծ գրական զարգացման կամ տաղանդի տէր բնիւրդ զ՞ի կ'իմանաք. արդեօք եւրոպական թարգմանիչները՝ Առեք պր. քննադատ, մեծ գրական զարգացման տէրերն միկուն, օրինակի համար, Տրիլին Վերգիլիսի Մշակականաց թարգմանութիւնը՝ որով սկսած է ճանչցուիլ Տրիլի, և որ ճիշդ ձեր ուղածին պէս թարգմանուած է. ու տեսէք թէ ինչ խեղճութիւն կը տիրէ հոն. առեք նոյնպէս Էսիականին և Միլտոնին թարգմանութիւնները, ու փնտեցէք նայեցէք թէ անոնց հեղինակները՝ կրնա՞ք գտնել այդ թարգմանութեանց մէջ, որոնք ձեր ուղածին պէս տաղանդի տէր հեղինակ թարգմանուած են: Կան Հոմերոսի բնաւոր եւրոպական թարգմանութիւններ, Վոս (Գերմ.), Մոնդի (Իտ.), Պինդարոն (Իտ. Ողիս.) Ժիկէ (Ֆրան.) ուրոնք ընտիր ըլլալով հանգերձ՝ արշափ հետուն են Հոմերոսի բնաւորին պարզունակ սքանչելիքներէն, և ոչ մէկուն մէջ այնչափ կենդանի չէ Հոմերոս ինչպէս բառ առ բառ կատարուած Բագրատունւոյն հրաշահիւս թարգմանութեան մէջ: Լուի Ռադիկոն՝ Կր (1852—1857) կը հրատարակէ Տանդի Աստուածային կատակերգութեան թարգմանութիւնը, որուն մէջ ամէն ճիշդ թափեր էր բառ առ բառ թարգմանելու, ամէն կողմէ սիրալիք կ'ողջունուէր: Այդ ճշգրտութեան փառքը օրէ օր շատցած է, մանաւանդ զերմանացուց մէջ:

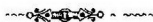
Գիտեմ, սիրելի ընթերցող, շատ երկընցաւ, բայց կարծեմ կը փափաքիս լսել այս զրախտականին վերջաբանն.

Վերջացնելով, զժախտութիւն մըն է որ մեծ գովեստ մը չունենամ ընելիք Հ. Ղազարիկանի գրքիս կիսին, քացի այն թէ տպագրութիւնը շատ մաքուր է ու սիրուն, ինչպէս նաև գեղարուեստական ձաշակով:

Դժբախտութիւն մըն է. անկեղծ արտայայտութիւն բարեացակամ սրտի մը, որուն մէջ սակայն արդարութեան զգացումները կը յաղթանակեն զթութեան զգացմանց, և կը ստիպուի տալ վերջին վճիռը, որ է ի սպառ զրկումն իր գովեստից շնորհքէն. և մենք ցաւ ի սիրտ՝

զիսակոր կը մեկնինք իւր ատեննէն, երանի տալով մեր գործին տպագրական մաքրութեանն ու ճաշակին, որ բան զմեզ ճարտար հանդիսացաւ շորթիւ մեր ձեռքէն մեր ակնկալած պակը:

Հ. Ա. ՂԱԶԻՍԵԱՆ

ՄԱԳՆԻՍԱԿԱՆ ԲՈՒՆ

«Առասկի կոչ գայ, կը գրէ Ալփերտ Մօլ գերմանացի հայալեզու մագնիսացոյցիկ, վեշտասանամեայ պատանի մը՝ որ կը խելորէ գիւնըր քնացընէմ: Եւ շատ անգամ մագնիսական քնոյ եմքարկոչում է: Անվիշապէս, ասանց ինչ նախապատրաստութեան, կը հրամայէմ որ աչքերը սեւեռէ իմ վրաս: Եւ հագիւր թէ մի քանի վայրկեան ինձ կը նայի, ձեռքին բռնելով մի քանի քայլ կ'առնում: Ապա կը թողնուի, բայց աչքերը միշտ սեւեռած կը մնան վրաս: Այն ատեն կը վերջընէմ աչքերս. նա եւս ինչ աչք կը բարձրացընէ: Չախս կը բարձրացընէմ, նա եւս նոյնը կ'ընէ: Պատանի կը քնանայ»:

Երեւոյր մը, ռեպը մը, որ ներկայ դառու յոգիւն և շփոթի խելորոց առաջիններէն կրնայ համարուիլ, և է Մագնիսական քուն, որ մարդկային միտքը ցարդ յոգնեցոց՝ անհնարին սաստկութեամբ ազդելով անկատից վրայ: Վասն զի ամեն տեղ սակաւ կամ շատ կը խօսուի այս անլուծանելի կենտոյն վրայ, յարաշատանոց, ի հանդիսական տեղիս, իմաստուն կաճառաց, վարժարանաց մէջ. և նոյն իսկ սրբազան բնութեան վրային Աստուծոյ պաշտօնեանց մերթ ընդ մերթ յոգնեալ և տարտամ տնաց լոյս շնորհելու համար կը ստիպուի նոյն ներքին վրայ խօսիլ: Ժողովրդականն ու գիտականը, քաղաքագետն ու օրէնսդիրն, թիշիկ և քահանայ հաշտարարացիս այս ժանր խելորով կը գրահին: Եւ նոյն իսկ շատ անգամ քաղաքական իշխանութիւնք պարտք համարեցան և կամ

յայտոց միտեցան մտնելու՝ այս խորհրդաւոր երեւոյթներու մասին եղած հսկայածառութեանց և մաքառմանց մէջ:

Արդ երէ ամենայն ոք Մագնիսական քնոյ վրայ կը գրադի, անշուշտ ամենքն ալ կը միաձայնին անոր ունեցած ազդեցութեան և ինչ ըլլալուն նկատմամբ. վասն զի ոչ ոք կրնայ ժառել այն գործերը՝ որք յաճախ մարդկան խոշուն ամբոխին առջեւ կատարուեցան: Գիտնականաց ոմանք զայդ համարեցան դարուս ամենին փաստաւոր և մարդկութեան քարերար գիտութեան մին. և ըստ իրենց կարծեաց, այս գիտան աքանչելի կերպով պիտի յեղափոխէ գիմաստասիրութիւն, զգրականութիւն, զկրթութիւն, զքժշկութիւն, զիրաւագիտութիւն, միով բանիւ, բովանդակ մեր մտաւոր ու միշտական կեանքը. և ստեղծամանական քաղաքականութեան և յաստաւ չաղելմ գարգացման գիտաւոր գործիչներէն մին պիտի ըլլայ, և քերեւս առաջինն իսկ: — Իսկ ըստ այլոց, Մագնիսական քունը յիշեցան նոր բան չի. և թէ այդ չէ բարիք մը, այլ մանաւանդ թէ պատռահաս. իսկապէս անբարոյական և վնասակար, և թէ բնական զօրութեանց արդիւնք չէ, այլ լար ոգոց:

Այս երկու կարծեաց իշարանկարն ունի քաղմարիւ չերմ պաշտպաններ, որք թէ՛ գիտութեան, թէ՛ հանձարով և թէ՛ իրենց անանձնայատկութեամբն պատմականիք են. որ պիտիք են բնախօսք, իմաստասերք, աստուածաբանք, քահանայք, և նոյն իսկ եպիսկոպոստանք: — Եւ այդ կրկին կարծեաց մէջտեղ մտայոյց ամբոխ մը կայ, տատամսեալ վիճակի մէջ թէ՛ որ կողմը հակի, և որ ապշած մնացած է երբ՝ պատմութեան երեւոյթներուն և երբ՝ անոնց տրուած իրարու հակառակ մեկնութեանց վրայ:

Մագնիսական քնոյ և անոր ապշեցուցիլ արգասեաց վրայ ինչ դատաստան ընելու է երբ. — Արդեօք զմեզ խարոսած համարելու է երբ, և միք յայտն ամենայնի միայն խարոստիւն կայ և պատրանք: Եւ կամ արդեօք հաստատուեալ և հաշտարար ժողովրդեանք են, — և երբ ստոյգ են և ճշմարիտ, ոչստոյ՛ առաջ կոչ գան: Օրինաձոր է, օգտակար է ինքզիքը մագնիսացընել